

Plan warsztatu

Do wykorzystania na lekcji, w bibliotece, po szkole albo w domu
Media Education Lab
www.mediaeducationlab.com

Jak zarabiać na fake newsach?

Postprawda i fake news należą do najpopularniejszych i budzących największą grozę pojęć ostatnich kilku lat. Z fałszywymi wiadomościami muszą mierzyć się politycy i celebryci, wojnę wypowiadają im też twórcy wyszukiwarek i portali społecznościowych. Często jednak, zwłaszcza w wypadku instytucji edukacyjnych i publicznych, walka ta oparta raczej na dobrych chęciach niż na faktycznym zrozumieniu i rzetelnym przedstawieniu problemu.

W scenariuszu proponuję więc nieszablonowe podejście do niesławnych fake newsów i zachęcam, by zacząć opowieść o nich z perspektywy nie odbiorców, lecz twórców. Podczas zajęć uczestnicy, zamiast słuchać typowych ostrzeżeń przed czającymi się w internecie niebezpieczeństwami, spróbują sami wcielić się w twórców fałszywych informacji. Dowiedzą się, jak stworzyć doskonałą „postprawdziwą” informację i jak zapewnić jej olbrzymi zasięg, a nawet wywołać oburzenie i chaos. Jednak kurs pisania fake newsów to nie przygotowanie do zawodu przyszłości, lecz raczej coś w rodzaju szczepionki – poznając mechanizmy manipulacji, stajemy się mniej podatni na ich działanie. Nie ma bowiem lepszego sposobu, by uodpornić się na psychologiczne sztuczki, niż zajrzeć na zaplecze, na którym powstają.

Pojęcie fake news jest mało precyzyjne i bywa używane dla określenia kilku rodzajów treści. W scenariuszu, na potrzeby tej konkretnej lekcji, przyjmuję węższą definicję tego terminu, według której fake newsy to treści:

1. sfabrykowane, celowo wprowadzające w błąd (nieprawdziwe),
2. których nieprawdziwość jest weryfikowalna (zawierają nieprawdziwe fakty, a nie jedynie opinie, z którymi można się nie zgadzać),
3. rozpowszechniane celowo dla zysku, korzyści politycznej lub zabawy cudzym kosztem (tzw. troll content).

Aby wyjaśnić różnicę między fake newsami i innymi typami treści nieprawdziwych i wprowadzających w błąd, możesz odwołać się do infografiki: <https://media.ceo.org.pl/aktualnosci/nie-tylko-fake-newsy>

Organizacja przestrzeni: Przestrzeń powinna być zaaranżowana w sposób swobodny i sprzyjający pracy uczniów.

Potrzebne materiały: Przydatny będzie projektor z ekranem podłączony do komputera, tablica lub flipchart do zapisywania pomysłów, a w przypadku grup liczących 20-30 osób wskazana może okazać się praca w podzespołach.

Odbiorcy: warsztat przeznaczony jest dla młodzieży w wieku 14-18 lat, ale niewielkie modyfikacje pozwolą przeprowadzić zajęcia także w grupie młodszej lub starszej

Główne tematy: odpowiedzialne korzystanie z internetu, mechanizmy powstawania fake newsów

EFEKTY KSZTAŁCENIA (będą różnić się w zależności od osób uczestniczących i czasu)

Osoby uczestniczące:

- rozumieją mechanizmy ekonomiczne i medialne decydujące o funkcjonowaniu fake newsów
- znają podstawowe mechanizmy komunikacyjne decydujące o skuteczności fake newsów, potrafią rozpoznać je w konkretnych tekstach
- rozumieją rolę tradycyjnych i nowych mediów w dystrybuowaniu fałszywych informacji
- rozumieją znaczenie przekazu wizualnego w rozpowszechnianiu fake newsów

NAUKA PRZEZ TWORZENIE | ĆWICZENIA

Punktem wyjścia warsztatu jest przyjęcie perspektywy **nadawcy** fake newsów, a nie ich odbiorcy. W związku z tym zajęcia powinny rozpocząć się od zachęcenia uczniów do wcielenia się w tę rolę i odwrócenia typowej sytuacji edukacyjnej związanej z tematem. Możesz posłużyć się historią niesławnej macedońskiej fabryki fake newsów (przedstawionej np. w artykule z „Wired” załączonym w bibliografii). Młodzi ludzie z miasteczka Veles zarabiali równowartość nawet czterech tysięcy dolarów miesięcznie (dziesięciokrotność średniej pensji w regionie), tworząc fałszywe informacje, które wywoływały znaczny ruch na ich stronach internetowych.

1. JAK MOŻLIWE JEST ZARABIANIE NA FAKE NEWSACH? (dyskusja z elementami burzy mózgów)

Przedstaw wybrane przykłady współczesnych fake newsów z punktu widzenia ich produkcji i obiegu (na przykładzie „macedońskiej fabryki”). Następnie w dyskusji z elementami burzy mózgów wspólnie ustalacie, w jaki sposób możliwe jest zarabianie na fake newsach. Wątki, które warto poruszyć w dyskusji:

- Kto może zarabiać na fake newsach (twórcy, ale też pośrednio właściciele portali społecznościowych, dostawcy usług internetowych, przeciwnicy polityczni lub konkurencja biznesowa osób i organizacji, w które wymierzone są fake newsy)?
- W jaki sposób możliwe jest czerpanie zysków (np. pośrednio – przez dochody z reklam)?
- W jaki sposób globalizacja wiąże się z problemem fake newsów (na przykładzie Macedonii lub Polski)?
- W jaki sposób rozwój mediów społecznościowych umożliwia i wzmacnia obieg fake newsów?

Nauka płynąca z ćwiczenia: fake newsy oglądane z perspektywy nadawców okazują się przede wszystkim maszynami do generowania kontrowersji, budzenia silnych emocji, wciągania odbiorców w psychologiczną pułapkę. Ich celem jest przedstawienie takiej wizji świata, która dostarczy atrakcyjnych odpowiedzi na nurtujące odbiorców wątpliwości i zachęci do dalszego udostępniania treści.

2. CECHY DOSKONAŁEGO FAKE NEWSA (wykład)

W kolejnej części warsztatu przedstaw cechy doskonałego fake newsa, skupiając się na cechach charakterystycznych tego gatunku.

Pięć składników skutecznego fake newsa:

- **Budzi emocje.**
Kluczem do zbudowania skutecznego fake newsa jest gra na emocjach. Większość takich fałszywych informacji ma wyraźną, łatwą do zaobserwowania dominantę emocjonalną: budzi lęk, nadzieję, gniew itp.
- **Jest zakorzeniony w rzeczywistości** (jest nieprawdziwy, ale zawiera element prawdy).
Skuteczne fake newsy powinny być zakorzenione w rzeczywistości, a więc dotyczyć faktycznie istniejących postaci lub wydarzeń i wychodzić od elementów oczywistych dla odbiorców.
- **Dostarcza odbiorcom „wiedzy tajemnej”.**
Fake newsy wydają się wiarygodne, ponieważ kuszą obietnicą „wiedzy tajemnej”, a więc niedostępnej dla ogółu. Odwołują się więc do „najnowszych odkryć australijskich naukowców” lub do tego, „czego nie powie ci lekarz”. Zwykle wskazują też wyraźnego przeciwnika, który stara się te informacje ukryć czy zdyskredytować. Dzięki temu zabiegowi fake newsy dają odbiorcy poczucie wyjątkowości – lubimy wiedzieć coś, o czym inni nie mają pojęcia.
- **Wpisuje się w istniejące mitologie.**
Fake newsy chętnie wykorzystują istniejące już wierzenia, lęki czy stereotypy.
- **Pozwala zbudować poczucie sensu, porządkuje świat.**
To najważniejszy składnik skutecznego fake newsa – odpowiedź na pytanie „co będę z tego miał?”. Fake newsy tworzą zwykle prostą wizję świata podzielonego na dobro i zło, „nas” i „ich”. Dzięki temu pozwalają pozornie rozumieć skomplikowane zjawiska społeczne, np. wskazując

winnych naszych nieszczęść (skorumpowanych polityków, wielkie korporacje albo przybyszów z innych kultur).

Nauka płynąca z ćwiczenia: uczestnicy i uczestniczki poznają cechy skutecznego fake newsa (jego formy).

Możliwość poszerzenia ćwiczenia o dodatkowe treści: Przedstawione składniki skutecznego fake newsa warto porównać z czterema technikami propagandy:

<http://propaganda.mediaeducationlab.com/techniques>, pamiętając nie tylko o podobieństwach, lecz także o różnicach między propagandą a fake newsami. Głównym celem tych ostatnich nie musi być, jak w przypadku propagandy, wpływanie na postawy odbiorców; czasem motywacją do tworzenia takich fałszywych informacji jest żerowanie na lękach czy nadziejach publiczności.

3. STUDIUM PRZYPADKU – NIEBIESKI WIELORYB (wspólna analiza)

*Na podstawie załączonych materiałów przedstaw historię „niebieskiego wieloryba”. Wspólnie z uczestnikami poszukajcie w tej legendzie miejskiej **pięciu składników skutecznego fake newsa***
Wnioski z analizy mogą wyglądać na przykład tak:

- „Niebieski wieloryb” podsycia **niepokój** rodziców o swoje dzieci. Wykorzystuje także **lęk** przed nowymi technologiami, które często nie są w pełni zrozumiałe dla przedstawicieli starszego pokolenia.
- Źródłem legendy były rzeczywiste samobójstwa dwóch rosyjskich nastolatków, które następnie twórcy fake newsa zmienili na „kilkadziesiąt” czy „kilkaset” przypadków na całym świecie, powiązanych przez potężną organizację lub „grę”, która za nimi stoi.
- Opowieść o niebieskim wielorybie przedstawiana jest zwykle w formie **ostrzeżenia dla rodziców** – przekazywanej w dobrej wierze rady, która ma uchronić przed niebezpieczeństwem.
- „Niebieski wieloryb” wpisuje się w niechlubną **tradycję miejskich legend** o dziwnych i niebezpiecznych zabawach nastolatków, takich jak chociażby „dziecko ze słoneczka” – fałszywa opowieść o tym, że nastolatki w Ostródzie masowo zachodziły w ciążę po uczestnictwie w orgiach.
- Niebieski wieloryb” tworzy bardzo prostą wizję świata, w którym:
 - dzieci są niezwykle podatne na niebezpieczeństwa i całkowicie zależne od pomocy rodziców,
 - niebezpieczeństwa czyhające w internecie są skutkiem działania zorganizowanej grupy przestępczej czy wręcz sekty,
 - zagrożenia te często pochodzą z zagranicy.

W dyskusji z młodzieżą warto wykorzystać własne doświadczenie uczestników i uczestniczek i poznać ich spojrzenie na historię o niebieskim wielorybie. Wiedza o pięciu składnikach skutecznego fake newsa powinna służyć tylko jako narzędzie porządkowania dyskusji.

„Niebieski wieloryb” jest atrakcyjnym przykładem, bo pozwala przeanalizować mechanizm paniki medialnej, który przyczynia się do rozpowszechniania fake newsów. W dyskusji warto zwrócić uwagę na rolę mediów w dystrybuowaniu fałszywych informacji.

Ponieważ przedmiotem nieprawdziwego opisu jest w tym przypadku młodzież, a więc grupa, do której należą uczestnicy lekcji, jest to także dobre miejsce, żeby zwrócić uwagę na negatywne konsekwencje rozpowszechniania fałszywych informacji. Zastanówcie się wspólnie, jakie mogą być skutki opowieści o niebieskim wielorybie (np. upraszcza ona obraz młodych ludzi jako podatnych na wpływy zewnętrzne, tworzy krzywdzący obraz mediów społecznościowych czy nawet gier komputerowych wśród dorosłych). Możesz przywołać informację, że wielu odbiorców, w tym przedstawicieli ministerstwa edukacji, nie tylko przyjęło opowieść o wielorybie za prawdę, lecz także mylnie uznało go za grę komputerową!

Nauka płynąca z ćwiczenia: uczestnicy i uczestniczki uczą się odnajdywać mechanizmy komunikacyjne charakterystyczne dla fake newsów na konkretnych przykładach.

4. TWORZYMYS DOSKONAŁEGO FAKE NEWSA (ćwiczenie warsztatowe)

W tym ćwiczeniu uczestnicy mają okazję wykorzystać zdobytą dotychczas wiedzę w praktyce, wspólnie tworząc doskonałego fake newsa według podanego wyżej przepisu.

W małych grupach (maks. 15-20 osób) oraz grupach bardzo dużych (powyżej 30 osób) sprawdza się wspólne tworzenie opowieści przez wszystkich uczestników (w tym drugim wypadku dużych grup osoba prowadząca prosi po prostu o kolejne sugestie i wybiera spośród propozycji padających z sali). W przypadku średnich grup można zastosować podział na kilka drużyn, które stworzą fake newsy, a potem zaprezentują je na forum.

Aby podkreślić potencjalne negatywne skutki fake newsów i zwrócić uwagę na odpowiedzialność związaną z rozpowszechnianiem fałszywych informacji, można zachęcić grupę do stworzenia materiału, w którym to ona sama będzie przedmiotem negatywnego, nieprawdziwego opisu.

Nauka płynąca z ćwiczenia: uczestnicy utrwalać znajomość charakterystycznych dla fake newsów mechanizmów komunikacyjnych poprzez wykorzystanie ich w praktyce.

5. ETYCZNE KONSEKWENCJE FAKE NEWSÓW (dyskusja)

Jeżeli odnosisz wrażenie, że uczestnicy zajęć w pełni wcielili się w rolę nadawców fake newsów i traktując zadanie wyłącznie jako dobrą zabawę lub sposób na rzeczywisty zarobek w przyszłości, uzupełnij zajęcia krótką dyskusją na temat etycznych konsekwencji takich praktyk. Możesz poruszyć poniższe zagadnienia:

- negatywny wpływ fake newsów na zaufanie społeczne
- możliwość manipulacji wyborami i opinią publiczną
- łatwość stereotypizacji grup społecznych i podsycania konfliktów etnicznych.

Nauka płynąca z ćwiczenia: dyskusja uczy argumentacji i niweluje lęk przed wystąpieniami publicznymi. Ważne, aby uczniowie i uczennice byli zaangażowani w działanie.

6. NIE TYLKO TEKST... (wykład, dyskusja i ćwiczenie warsztatowe)

Pod koniec warsztatu, wykorzystując przykłady zamieszczone w załączniku, możesz zwrócić uwagę na to, że fake newsy nie opierają się dziś wyłącznie na słowie, lecz zwykle wykorzystują jako narzędzie także zdjęcia czy filmy. Jest to tym łatwiejsze, że zwykle jesteśmy skłonni uznawać fotografię za bardziej „wiarygodną” i obiektywną od tekstu. Opowieści o niebieskim wielorybie w polskich i zagranicznych mediach konsekwentnie ilustrowano zdjęciem ramienia okaleczonego w charakterystyczny sposób; zdjęcie pochodziło jednak nie od jednej z ofiar rzekomej gry, lecz z filmu na YouTube mającego zwiększać świadomość problemu.

W ramach ćwiczenia uczestnicy i uczestniczki mogą opracować materiały wizualne, które byłyby nośnikiem przygotowanego wcześniej fake newsa.

Nauka płynąca z ćwiczenia: zwiększenie świadomości dotyczącej manipulowania za pomocą obrazu i filmu.

MATERIAŁY POMOCNICZE | MATERIAŁY DODATKOWE

Możesz skorzystać z poniższych materiałów by uzupełnić warsztat lub znaleźć własne, aktualne tematy, które pobudzają młodzież do dyskusji.

KSIAŻKI

1. M. D'Ancona, *Postprawda*.
2. T. Nichols, *Death of Expertise*.

FILMY

Inside the Fake News Factory of Macedonia: [link](#)

Film jest interesujący przede wszystkim z wizualnego punktu widzenia. Pokazuje tło społeczne, w którym powstała niesławna „macedońska fabryka fake newsów”.

Gra niebieski wieloryb – znamy WINNYCH: [link](#)

ARTYKUŁY

H. Allcott, M. Gentzkow, *Social media and fake news in the 2016 election*, „Journal of Economic Perspectives” 2017, s. 211-236, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.31.2.211>.

S. Subramanian, *Inside the Macedonia Fake-News Complex*, „Wired”, 15.02.2017, <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news>.

Niebieski wieloryb. Krótka o nowej niebezpiecznej legendzie, „Mitologia Współczesna”, 11.03.2017, <http://mitologiawspolczesna.pl/niebieski-wieloryb-krotko-o-nowej-niebezpiecznej-legendzie>.

Straszne vs. groźne. Jak bać się mądrze?, „Mitologia współczesna”, 18.03.2017, <http://mitologiawspolczesna.pl/czy-bac-sie-niebieski-wieloryb>.

„Offended Muslims” Attack Christmas Tree? [krytyczna analiza przykładu wykorzystania filmu jako źródła do fake newsa], „Snopes.com”, 15.11.2016, <https://www.snopes.com/fact-check/offended-muslims-attack-christmas-tree>.

D. Stecula, *The real consequences of fake news*, „The Conversation”, 27.02.2017, <http://theconversation.com/the-real-consequences-of-fake-news-81179>.